

*Abbasov Namiq Ələkbər oğlu,
kulturologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutu
Email: namiq_abbasov_70@mail.ru*

BƏRPA EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ SOSIAL HƏYAT TƏRZİ VƏ İNSAN MÜNASİBƏTLƏRİ

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin olunması xalqımızın çoxəsrlik tarixində möhtəşəm yer tutur. Dövlət sərhədlərini bərpa etməklə Azərbaycan xalqı son bir əsrdə hərbi və diplomatik sahədə ən böyük zəfərə nail oldu. Qələbənin əbədləşdirilməsi üçün öz doğma torpaqlarından köçkün düşən insanların vətənə qayıdışı təmin olunmalıdır. Bu `Böyük Qayıdış vətəndaşlarımızın işğaldan azad edilmiş ərazilərdə dayanıqlı məskunlaşmasında və bu ərazilərin ölkənin iqtisadi fəaliyyətinə qoşulmasında bir körpü olacaqdır.

Regionda yeni beynəlxalq və regional nəqliyyat-logistika dəhlizinin bərpa olunması ölkəmizin qlobal bazarlara çıxış imkanlarını artırmaqla yanaşı, işğaldan azad

edilmiş ərazilərin inkişafına əhəmiyyətli təkan verəcəkdir.

Əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi, işğaldan azad edilmiş ərazilərə qayıdan insanların təhlükəsiz yaşayışı təmin edilməli, bu region ölkənin ən abad guşələrində birinə çevrilməlidir. Müasir həyatın əsası olan layiqli yaşayışın, insan münasibətlərinin bərpası üçün bütün sahələrdə quruculuğa nail olunmalıdır. Yalnız belə şəraitdə işğaldan azad olunan ərazilərin Azərbaycanın böyük gələcəyinə tam inteqrasiyasını təmin etmək mümkündür. Bu məsələlərin uğurla reallaşdırılması üçün aşağıdakı iki məqsədə nail olunmalıdır:

- dayanıqlı məskunlaşma;
- iqtisadi fəaliyyətə reinteqrasiya [2].

İşğaldan azad olunmuş bölgələrdə əhalinin dayanıqlı məskunlaşması təmin edilməlidir. Bu məqsədlə həmin ərazilər cəmiyyətin ən sağlam, müasir və abad yaşayış mühitinə çevrilməli, dayanıqlı məskunlaşma üçün müasir prinsiplərə əsaslanan komfortlu yaşayış mühiti yaradılmalıdır.

Hərtərəfli təhlükəsiz və əlverişli həyat şəraitinin yaradılması vətəndaşların əbədi məskunlaşması üçün böyük əhəmiyyət daşıyacaq. Bunun üçün yeni ərazilərdə layiqli yaşayış təmin edilməli, müasir infrastruktur qurulmalı, rahat həyat tərzini və müasir xidmətlərə əlçatanlıq olmalıdır. Regionun iqtisadi potensialından səmərəli istifadə olunmaqla, əhalinin məskunlaşma səviyyəsinin işğaldan əvvəlki səviyyəyə çatdırılması təmin edilməlidir.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərin ölkənin iqtisadi və sosial simasında tarixi mövqeyi bərpa edilməlidir. Yeni bölgə iqtisadi fəaliyyətin aparıcı həlqələrindən birinə çevrilməli və ölkənin digər regionlarına uyğun inkişaf səviyyəsinə malik olmalıdır. Regionun dayanıqlı inkişafı burada iqtisadiyyatın ehtiyaclarının doğru resurslarla təmin edilməsindən asılı olacaq, təbii resurs bolluğu və qazanılan tarixi imic bu ərazilərə sərmayə cəlbinə imkan verəcəkdir.

Möhkəm təməl üzərində qurulan yaşayış təmin etməklə bölgənin ölkə üzrə iqtisadi fəaliyyətdə payını işğaldan öncəki vəziyyətə çatdırma və onu davamlı artırma bilərik. Bu prosesdə zəruri stimullara əsaslanan özəl təşəbbüslərin hərtərəfli təşviqi, eləcə də dövlət-özəl tərəfdaşlığının inkişafı vacibdir.

Qələbə nəticəsində işğaldan azad edilmiş ərazilərin ölkənin ümumi iqtisadiyyatına reinteqrasiyası, yeni beynəlxalq və regional nəqliyyat-logistika dəhlizlərinin imkanlarından faydalanmaq Azərbaycanın inkişafına böyük təkan verəcəkdir. Bu çərçivədə regionda təhlükəsizliyin, sabitliyin, rifahın və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın formalaşması, eləcə də iqtisadi və ticarət əlaqələrinin inkişaf etməsi Cənubi Qafqazın lider dövləti olan Azərbaycanın region iqtisadiyyatının ümumi arxitekturasının müəyyən edilməsində rolunu daha da möhkəmləndirəcəkdir.

Uğurlu sosial-iqtisadi və siyasi nailiyyətlər, milli və multikultural dəyərlər qarşısındakı illərdə Şərqlə Qərbin qovşağı olan Azərbaycanın qüdrətinin daha da artacağına əminlik yaradır. Bu imkanlar 2030-cu ilə qədər olan mərhələdə Azərbaycanın iqtisadi suverenliyinin möhkəmləndirilməsinə və müasir həyat standartlarına əsaslanan yüksək sosial rifah cəmiyyətinə malik qüdrətli dövlətə çevrilməsinə zəmanət verir. Azərbaycan dövləti ölkədə əhalinin rifahının daha da artırılması üçün sosialyönümlü bazar iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsi yolunu seçmişdir.

“Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”-də göstərildiyi

kimi növbəti onillikdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına dair aşağıdakı beş Milli Prioritet reallaşdırılmalıdır:

1. Dayanıqlı artan rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat;
2. Dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət;
3. Rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı;
4. İşgaldan azad olunmuş ərazilərə böyük qayıdış;
5. Təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi [2].

Beş milli prioritetdən ikisinin – üç və dördüncü bəndlərin üzərində mövzuya uyğun fikirlərimizi cəmləsək, görərik ki, gələcək illərdə dünyada artan rəqabətə hazır olmaq üçün hər bir ölkənin prioriteti yüksək rəqabətli insan kapitalını formalaşdırmaqdır. Bunun üçün müasir təhsil, innovasiyaları təşviq edən münbit şərait və insanların sağlamlığı əsas şərtidir.

Bu prioritetin uğurla reallaşdırılması üçün aşağıdakı üç məqsədə nail olunmalıdır:

- XXI əsrin tələblərinə uyğun təhsil;
- yaradıcı və innovativ cəmiyyət;
- vətəndaşların sağlam həyat tərzini.

Dünyada artan rəqabətə davam gətirə bilmək üçün iqtisadiyyatın uzunmüddətli inkişafı müasir və güclü təhsilə arxalanmalıdır. Məhz təhsil vasitəsilə insan kapitalının milli sərvətdə iştirak payı davamlı şəkildə artırılmalıdır. Strateji dövrdə kompetensiya, sosial vərdişlər və bacarıqların harmoniyada inkişafına əsaslanan “ömürboyu təhsil”ə xüsusi önəm verilməlidir. Erkən və məktəbəqədər təhsilin əhatə dairəsi genişlənməli və mərhələlərlə müvafiq yaşda olan bütün uşaqları əhatə etməlidir. Təhsil sistemi gənc nəslə gələcək rəqəmsal texnologiyalar dövrünə hazırlamaq üçün onlara məktəb yaşından rəqəmsal sənədlərin aşılmasına diqqət yetirməli, indikindən əsaslı şəkildə fərqlənən yeni bacarıqlar, ixtisaslar və peşələr verməlidir. İnsanların yüksək keyfiyyətli təhsil almaq imkanları genişləndirilməli, kadr hazırlığı əmək bazarının tələblərinə uyğunlaşmalıdır, peşə hazırlığı sisteminin inkişaf etdirilməsi tədbirləri çərçivəsində beynəlxalq sertifikatlara uyğun mütəxəssislər hazırlanmalıdır. Güclü təhsil hesabına yüksək peşə bacarıqlarına malik insan kapitalı yaratmaq üçün ali təhsil müəssisələrinin beynəlxalq səviyyədə keyfiyyət baxımından rəqabətə davamlığı təmin olunmalıdır.

Gələcək dövrdə ən müasir texnoloji sahələri və innovasiyaları dəstəkləyən rəqəmsal cəmiyyət inkişafının aparıcı qüvvəsinə çevriləcəkdir. Ölkəni rəqabətdə irəli aparmaq üçün cəmiyyətin yaradıcılığını və innovativliyini stimullaşdıran ekosistem qurulmalıdır.

Vətəndaşların uzunömürlülüüyü və sağlam həyat tərzini təmin edilməlidir. Bu, vətəndaşların məhsuldar fəaliyyəti və sosial rifahının artırılması üçün mühümdür. Sağlamlıq və uzunömürlülük ölkədə səhiyyə sisteminin keyfiyyətindən birbaşa asılı olacaqdır. Müasir innovasiyaların səhiyyədə tətbiqi sahəsində yüksək nəticələr əldə edilməklə, keyfiyyətli səhiyyə xidmətlərinin milli gəlirin yaranmasında payı artırılmalıdır. Keyfiyyətli səhiyyə və sağlam həyat tərzini hesabına əhalinin orta ömür müddətinin artımına nail olunmalıdır.

Sosial həyat tərzini ilə yanaşı bərpa edilmiş ərazilərdə insan münasibətləri mədəniyyəti daha önəmli və mühüm amillərdəndir. Regionda birgə yaşayış və insan münasibətləri mədəniyyətinin pozitiv nəticələri məsələnin əsaslı həllinə rəvac verə bilər. Ona

görə də insani yaşam prinsiplərinin nəzərdən keçirilməsi labüddür. Bunun üçün antik düşüncə tarixinə müraciət etməklə, yaşam nəzəriyyəsini aktuallaşdırma zərurəti yaranır.

Həqiqət çılpəqdır, üzərində pərdə yoxdur. Pərdə insanların gözündədir. Həqiqət acıdır və sərtidir. Ona görə kütlə (xalq) həqiqəti sevməz. Cəlil Məmmədquluzadə “Ölülər” əsərində bunu yaxşı təsvir etmişdi. Son anda yaxınlarının dirilməsini istəməməklə həqiqətdən qaçmaları – insanların heç də həqiqət aşiqi olmadığını göstərir. Xüsusilə kütləyə - yəni həzz yaşamını seçənlərə həqiqət əksinə maneədir. Hətta sağlıqları ilə bağlı həkimə belə getmək istəmərlər ki, birdən həkim bir xəstəlik tapar, yaşam həzzi pozular.

Şöhrət, şərəf yaşamını (vəzifəpərəst) seçənlər üçün də həqiqət arzu edilən deyil. Vəzifəyə qalxmaq və orada davamlı qalmaq heç də asan məsələ deyil. Bunun üçün xüsusi qabiliyyətlər gərəkdir ki, onların içərisində həqiqət heç də ön sırada deyil.

Həqiqəti sevənlər və arzulayanlar, həm də axtaranlar Platonun söylədiyi hikmət yaşamını seçənlərdir. Onlar həzz və yarar, şöhrət düşünmərlər. Belə insanlara aristokratlar da deyirlər. Filosoflar, kulturoloqlar düşünən insanlar – bioteorikos – nəzəriyyə ilə məşğul olan insanlar, azlıqda olanlar, bəzən də cəmiyyətdə qurəbaya – qərribə çevrilirlər. Çünki həqiqəti axtaranları, digər yaşamları - həzz və şöhrət yaşamını seçənlər sevməzlər. Ən yaxşı halda məhdudlaşdırıb küncə sıxışdırırlar, ən pis halda isə edam etdirərlər. Burada Platonun “Mağara metafora”nu yenidən yada salmaq lazım gəlir [8]. Kütlə həqiqətdən uzaq olduğu, xoşlanmadığı üçün onlara həqiqət söylənilməz. Söyləyənlər isə daş-qalaq edilir. Erməni qonşularımızın timsalında bunun təəssüf ki, şahidiyik. Aldıqları travmanın təsir ilə ayılan, mağarada olduğunu anlayan və bu təfəkkürdən azad olan az bir hissənin vəziyyətini anlamaq mümkündür. Lakin bu onların öz işidir. Xalqı yalan informasiyalarla həzz yaşamına alışdırmağın, şirnikləndirməyin sonu belə də olmalı idi. Bütün olanlara baxmayaraq qardaş Türkiyə ilə birlikdə Azərbaycan və digər mütərəqqi düşüncəli ölkələr qonşu Ermənistanı müxtəlif formatlarda iştirak etmə təkliflərini etməkdədir. Bu gün az sayda olan mütərəqqi düşüncəli erməni elitesinin imdadına yetişmək, xalqı mağara təfəkküründən azad etmək zərurəti yaranmışdır. Bunun üçün Azərbaycan xalqı ölkə prezidentinin rəhbərliyi ilə regionda yaxşı yaşamı təmin edən, insan kapitalını formalaşdıran layihələr həyata keçirməkdədir. Ölkəmizin təklif etdiyi xoş niyyətli və məramlı layihələr qonşu ölkələr üçün də keçərlidir. Yetər ki, düzgün dəyərləndirilsin və hikmət yaşamı, insani yaşam bölgəyə maariflənməni gətirsin. Maariflənmənin gərəkliyi, abı-havası artıq hiss edilməkdədir. Zamanında uğurla yekunlaşan maariflənmənin aydınlanma ilə əvəzlənməsi prosesi labüddür. Maariflənmədən əldə edilən biliklərin insan rifahının inkişafı naminə dəyərləndirilməsi prosesi gedir. Bu prosesin yaxın gələcəkdə Cənubi Qafqazda sülhün, sabitliyin və əmin-amanlığın təmin edəcəyinin şahidi ola bilərik.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin rəsmi internet sahifəsi.
www.cabmin.gov.az
2. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər.
<https://president.az/az/articles/view/50474>

3. Abbasov N. Mədəni insan. Bakı – 2020. ADMİU-nun mətbəəsi 208 səh.
4. Aristotel. “Siyasət. Böyük etika” Bakı. XXI-Yeni Nəşrlər Evi. 2006, 432 s.
5. Aristotel. Poetika. Tərcümə Aslan Aslanovundur. Bakı - Azərnəşr 1974 194 s.
6. F.İsmaylov. Klassik psixozanalizin əsasları. “Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası” NPB, Bakı 2003, 2003, 348 səh.
7. “Kulturologiya” (dərslük). Azərbaycan dilində. Bakı, “MarsPrint” - 2003, 404 s.
8. Platon (Əflatun) Dövlət. Sumqayıt, “Bilik” nəşriyyatı, 2014, 432 səh.
9. Y.Rüstəmov “Fəlsəfənin əsasları” Dərslük, Bakı, 2004.
10. Z.Bağırov “Fəlsəfə sxemlərdə” Elm nəşriyyatı, Bakı, 2009. – 208 səh.
11. <https://www.google.com/search?> Dücanə Gündioğlu.